Watermolenlandschappen in Brabant – nieuwe kansen voor watermolens?

ZOMERMIDDAG NETWERK HISTORISCH CULTUURLANDSCHAP, THEMA ROND DE MOLEN

AMERSFOORT 5 JULI 2019

AKKE DE VRIES-OOSTERVEEN

DE WATERFABRIEK
VOOR ERFGOEDVRAGEN

Inhoud

- Intro: typen watermolens en concept watermolenlandschap
- Onderzoeken in Noord-Brabant
- Vervolg

Opwettense watermolen, Nuenen

Typen watermolens naar functie

bron: www.molens.nl

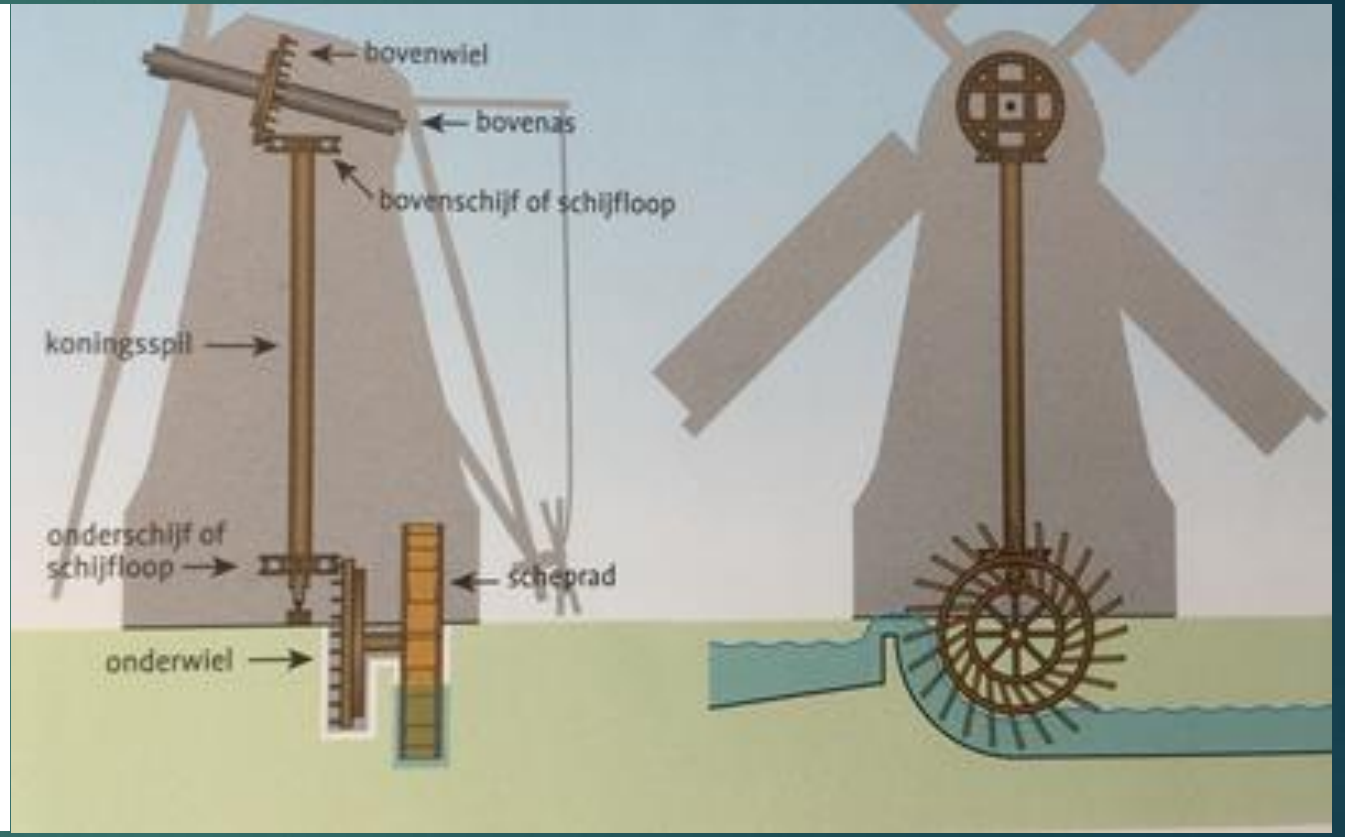

bron: Bosatlas van het cultureel erfgoed

Oudste watermolens

Marcus Vitruvius Pollio, De Architectura libri decem, 15 v. Chr.

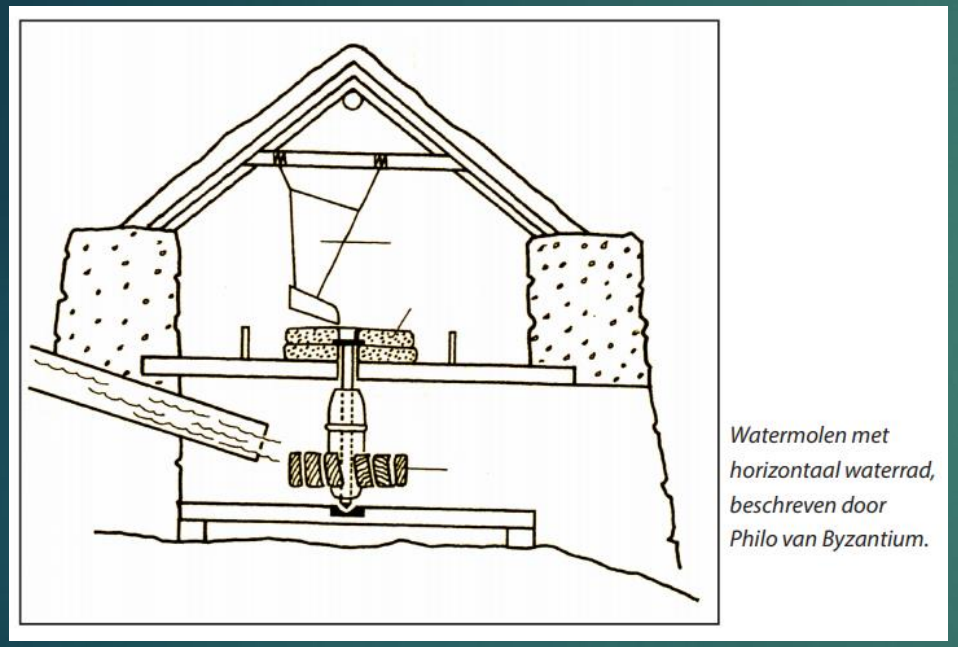

Watermolen met horizontaal waterrad, beschreven door Philo van Byzantium.

Bron: Molinodialoog 2015 www.molemuseum.be

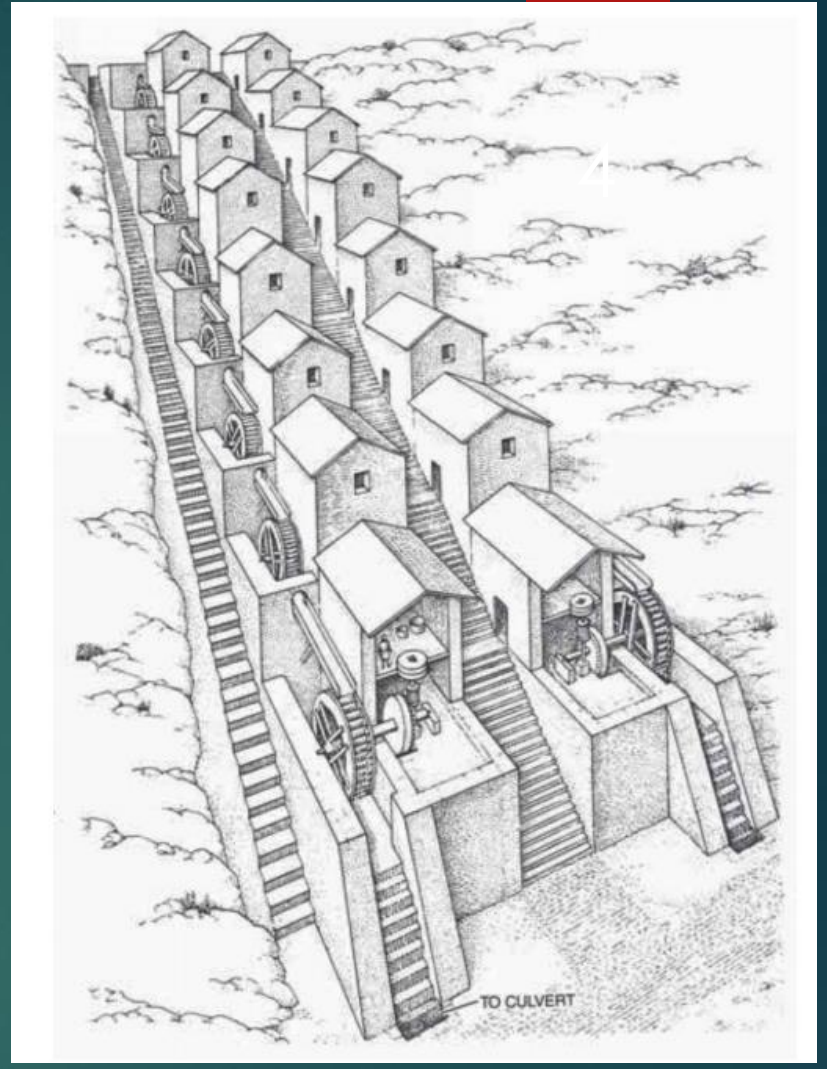

Barbegal, 2e eeuw na Chr.

In Nederland: meeste watermolens 12e/13e eeuw. Obbicht (Limburg) 948, Waalre, Kaarschot (NB) 10e eeuw

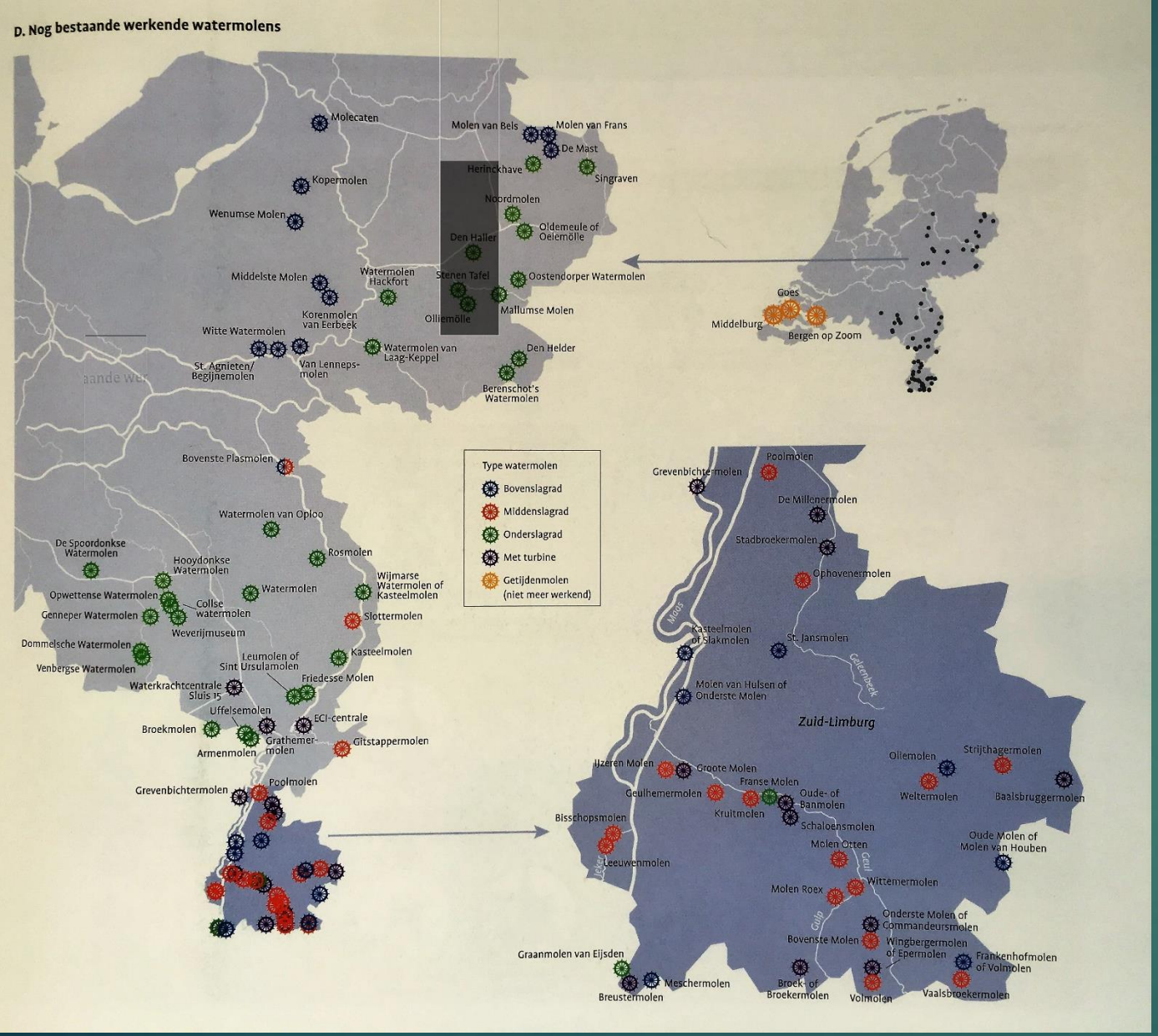

Bron: Bosatlas van het cultureel erfgoed

watermolens in Brabant

stroomgebied	bestaande molens	verdwenen molens	totaal
Aa, inclusief zijbeken	2	14	16
Dommel	6	8	14
zijbeken Dommel	6	23	29
	14	**45**	**59**

Bron: van Halder

bestaande watermolens in Nederland

	werkende watermolens	niet werkend/restant
Limburg	20	41
Noord-Brabant	7	7
Gelderland	10	13
Overijssel	8	1
totaal	45	62

Bron: www.waterradmolens.nl

Belangstelling voor watermolen op drie schaalniveaus

gebouw

- Behuizing installaties aangedreven door waterrad
- 3 types aandrijving waterrad (onder- midden of bovenslag)
- functie:
- 1 energiecentrale, opwekken kracht voor diverse maakprocessen
- 2 Focuspunt in het beekdal, verwerking oogstproducten, inkoopcentrum, ontmoetingsplek

traditioneel

biotoop

- Relatie met directe omgeving
- Verschillende vormen
- functie:
- 1 ondersteunen functioneren waterrad
- 2 opstuwen en omleiden
- 3 voedselvoorziening (visvijver)
- 4 onderdeel infrastructuur (beekovergang)

1978 Egelie

landschap

- Relatie met landschap
- Invloedssfeer watermolen veel groter dan gedacht
- functie:
- 1 bevloeiing (wild of gepland)
- 2 waterpeil regelen bv kasteelgracht
- 3 verdediging door inundatie

2013 De Mars

De landschappelijke betekenis van watermolens

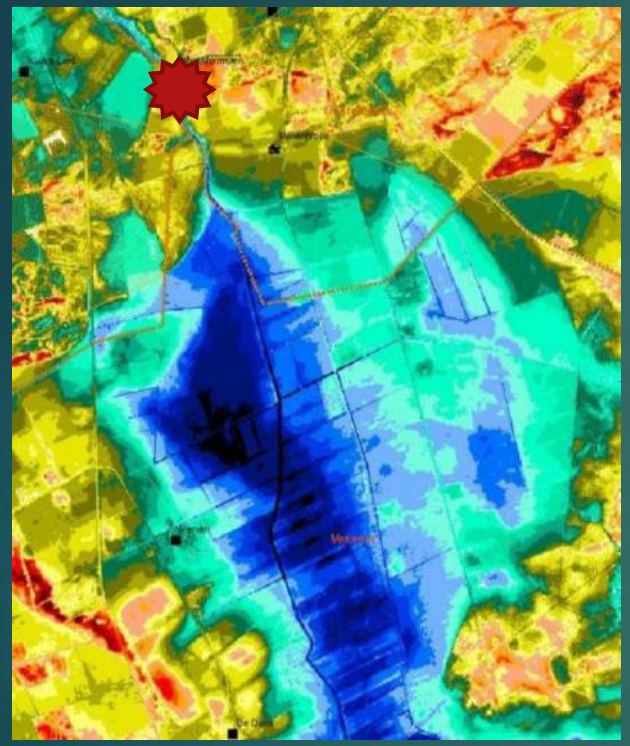

Landschapsvolgend

- op logische plekken
- knooppunt wegen / brug

Landschapsvormend

- Hydrologie
- Bodemvorming
- Bijzondere natuurwaarden
- Karakteristiek beekdallandschap

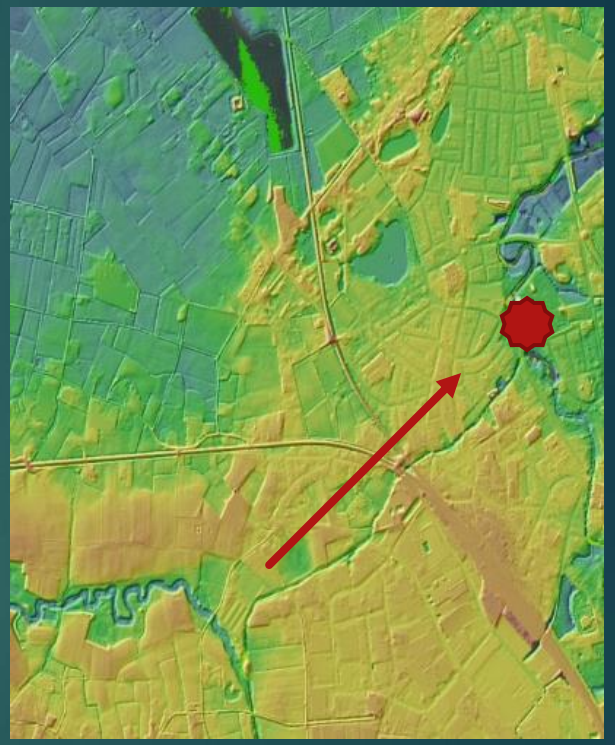

Niet altijd ‘natuurlijk’

- Gegraven of verlegde beken

Wat is een watermolenlandschap?

- Twee definities:
- 1) een watermolenlandschap is een samenhangend complex van de molen, bijbehorende gebouwen, waterwerken en landgebruik, inclusief het gebied op de dalvlakte dat wordt beïnvloed door de opstuwing van de beek door de molen. (De Mars 2016).
- 2) Landschap waarin een samenhangende reeks watermolens ligt, bv reeks papiermolens op de Veluwe. Samenhangend want alle molens op hetzelfde watersysteem.
- Nieuwe benadering: watermolens in relatie met landschap
- Ook voor verdwenen watermolens bruikbaar

Leudalmolen (Ursulamolen)

Bron: Hans de Mars, Royal HaskoningDHV

"Watermolenpaspoort" voor Limburgse watermolens

Watermolen functie:
Invloed op waterpeil bovenstrooms gebied

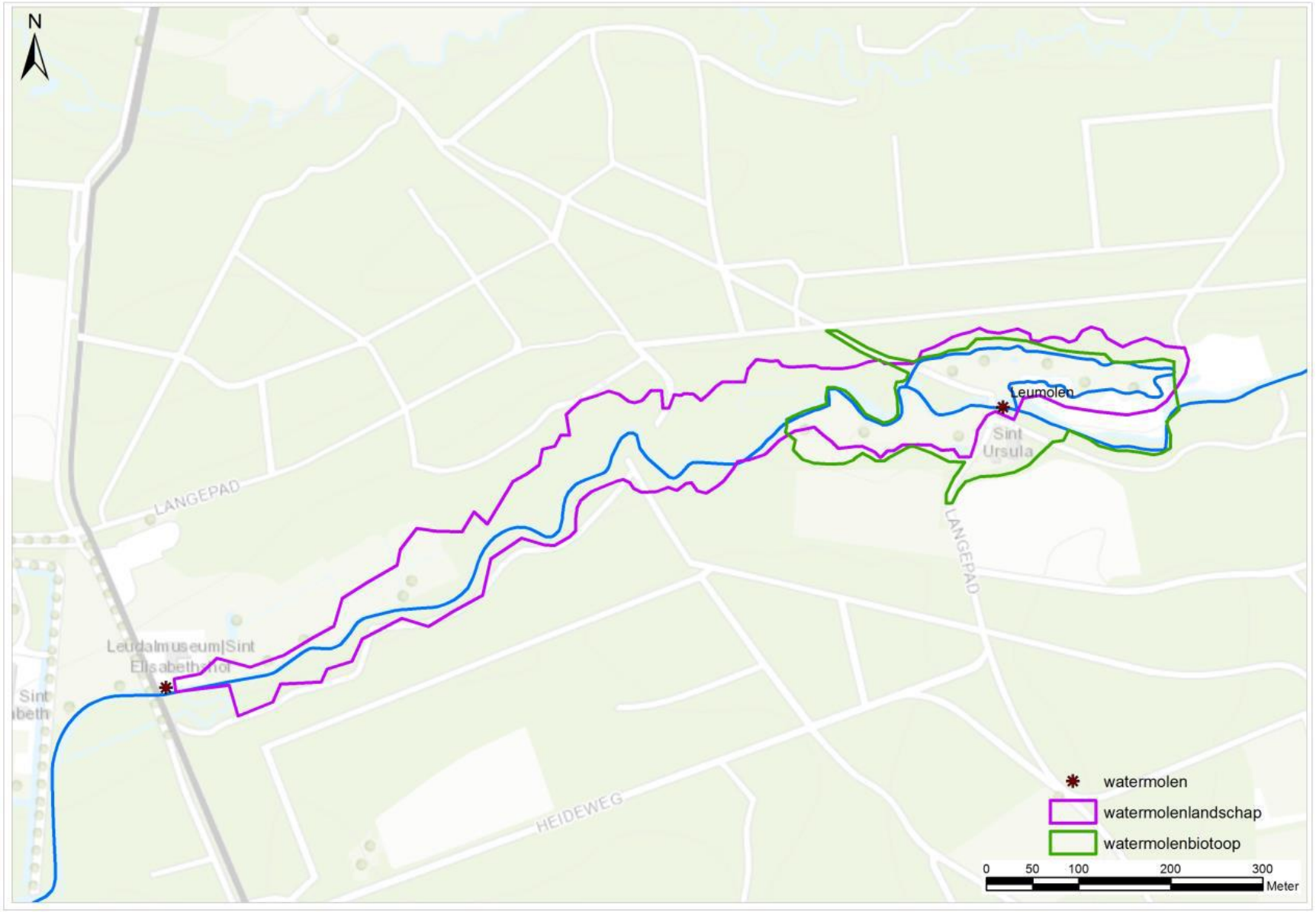

Onderzoek watermolenlandschappen in Noord-Brabant

2016

- Opdrachtgever: Waterschap Aa en Maas
- Doel: analyse kansen om erfgoed mee te nemen in wateropgaven
- Middel: ontwikkelen instrument voor analyse en beoordeling verdwenen watermolens
- 17 locaties
- Co-financiering: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
- Uitvoering: De Waterfabriek, Royal HaskoningDHV, BAT Bureau Aangepaste Technologie

2018-2019

- Opdrachtgever: Molenstichting Noord-Brabant
- Doel: meer structurele aanpak voor watermolens Dommeldal
- Middel: 5 watermolenpaspoorten, quickscan verdwenen watermolens, watermolenlandschap beleefbaar en zichtbaar maken d.m.v. landschappelijke versterking,
- Co-financiering: Waterschap De Dommel, Provincie Noord-Brabant, gemeenten Eindhoven, Nuenen, en Valkenswaard, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Het Groene Woud
- Uitvoering: De Waterfabriek, Royal Haskoning DHV, Bureau Overland

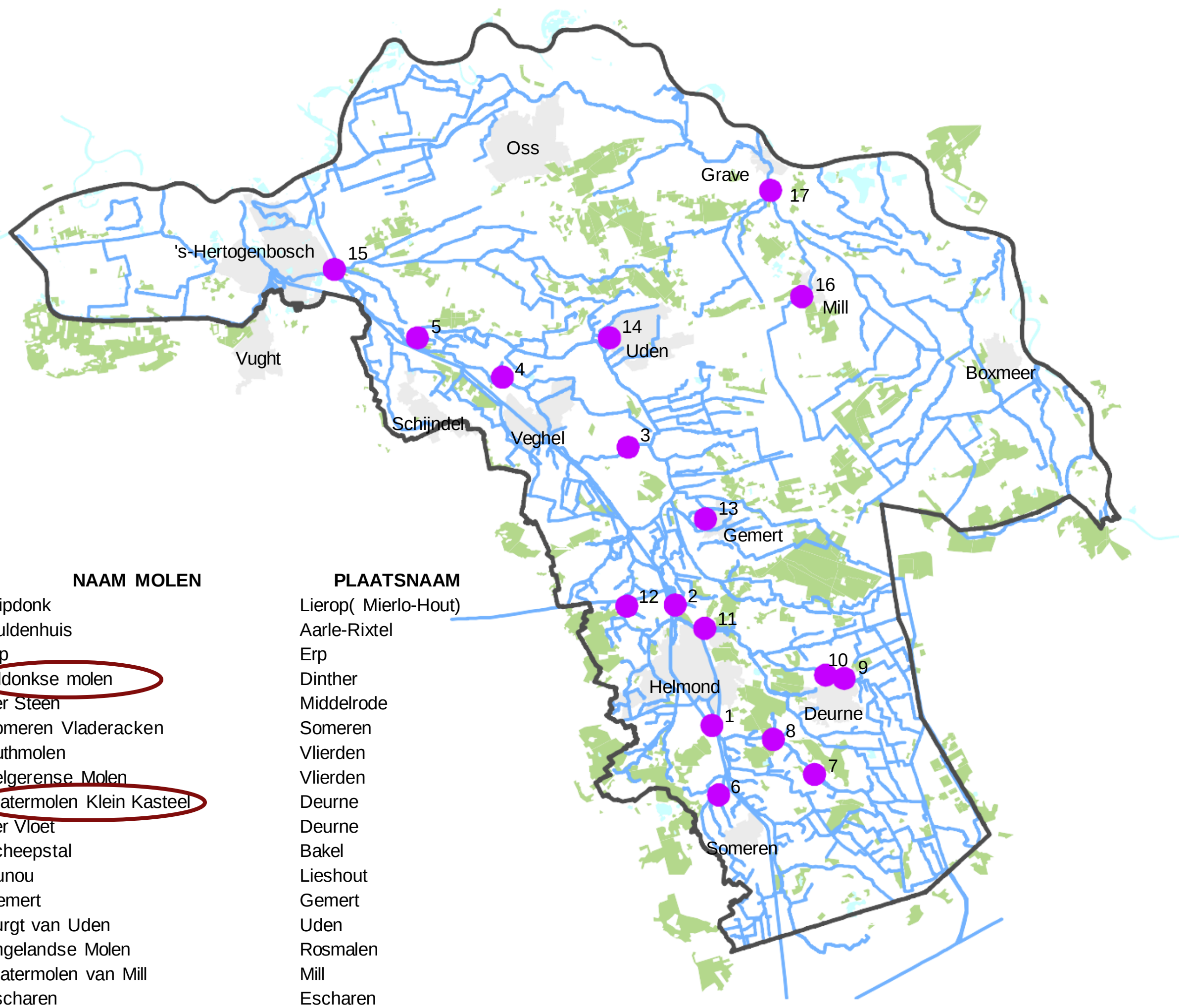

NUMMER	RIVIER	NAAM MOLEN	PLAATSNAAM
1	Nieuw e Aa	Stipdonk	Lierop(Mierlo-Hout)
2	Aa	Guldenhuis	Aarle-Rixtel
3	Aa	Erp	Erp
4	Aa	Kildonkse molen	Dinther
5	Aa	Ter Steen	Middelrode
6	Kleine Aa	Someren Vladeracken	Someren
7	Astense Aa	Ruthmolen	Vlierden
8	Astense Aa	Belgerense Molen	Vlierden
9	Vlier	Watermolen Klein Kasteel	Deurne
10	Vlier	Ter Vloet	Deurne
11	Bakelse Aa	Scheepstal	Bakel
12	Goorloop	Dunou	Lieshout
13	Rips	Gemert	Gemert
14	Aalstgraaf	Burgt van Uden	Uden
15	Engelandse Stroom/Beek	Engelandse Molen	Rosmalen
16	Defensiekanaal	Watermolen van Mill	Mill
17	Graafsche Raam	Escharen	Escharen

Legenda

- Locaties
- A-Watergangen
- Waterschapsgrens
- Bos
- Water

Overzichtskaart

0 9.400 18.800 m

Gemaakt door: Cluster Gis, Servicestaf
Gemaakt op: 31-1-2017
Versie:

Projectnummer:
Bladnummer:
Papierformaat: A4

N

Waterschap Aa en Maas

Aan deze kaart kunnen geen rechten worden ontleend

U:\Projecten\BW1606-0067_Watermolenlandsch.

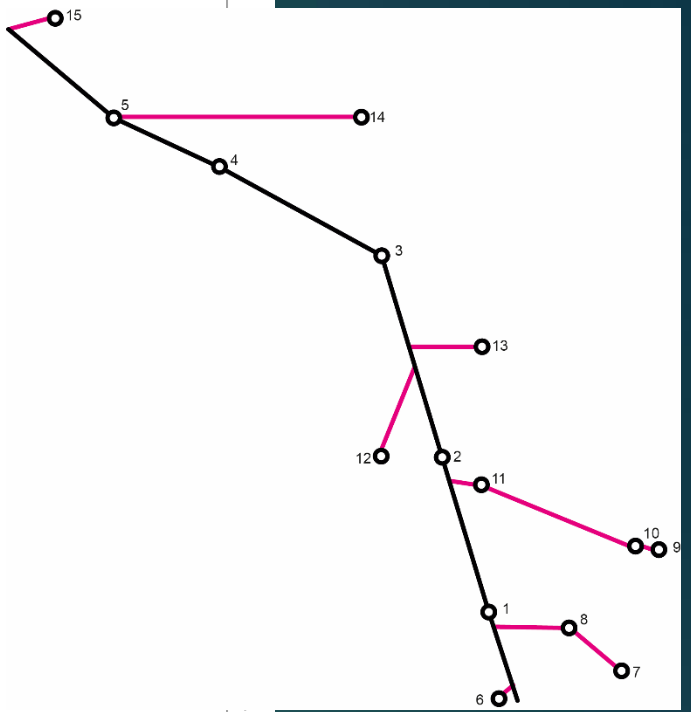

Identificatie en beoordeling watermolenlandschappen op drie schaalniveaus

Herkenbare waterwerken en objecten

- Locatie bekend
- Historisch gebouw/objecten
- Moleninstallatie en waterwerken
- Fysieke relicten (palen, fundamenten, muren , puin)

Herkenbaar molenlandschap (binnen beekdal)

- Watergangen structuur
- Wegen, paden, beekkruising
- Fysieke relicten, lijnen, patronen
- Bijzonder object

Herkenbaar molenlandschap (buiten beekdal)

- Historische bebouwing
- Lijnvormige elementen (wegpatroon, molendijk)
- Kavelstructuren, grondgebruik
- Morfologische structuur en hoogten
- Relicten (structuren en patronen)

Royal HaskoningDHV
Enhancing Society Together

BAT BUREAU AANGEPASTE TECHNOLOGIE B.V.

DE WATERFABRIEK
VOOR ERFGOEDVRAGEN

17 watermolens = 17 x uniek

2 x bestaande watermolens

2 x informatiebord bij verdwenen watermolen

13 verdwenen watermolens

Voorbeeld verdwenen watermolen

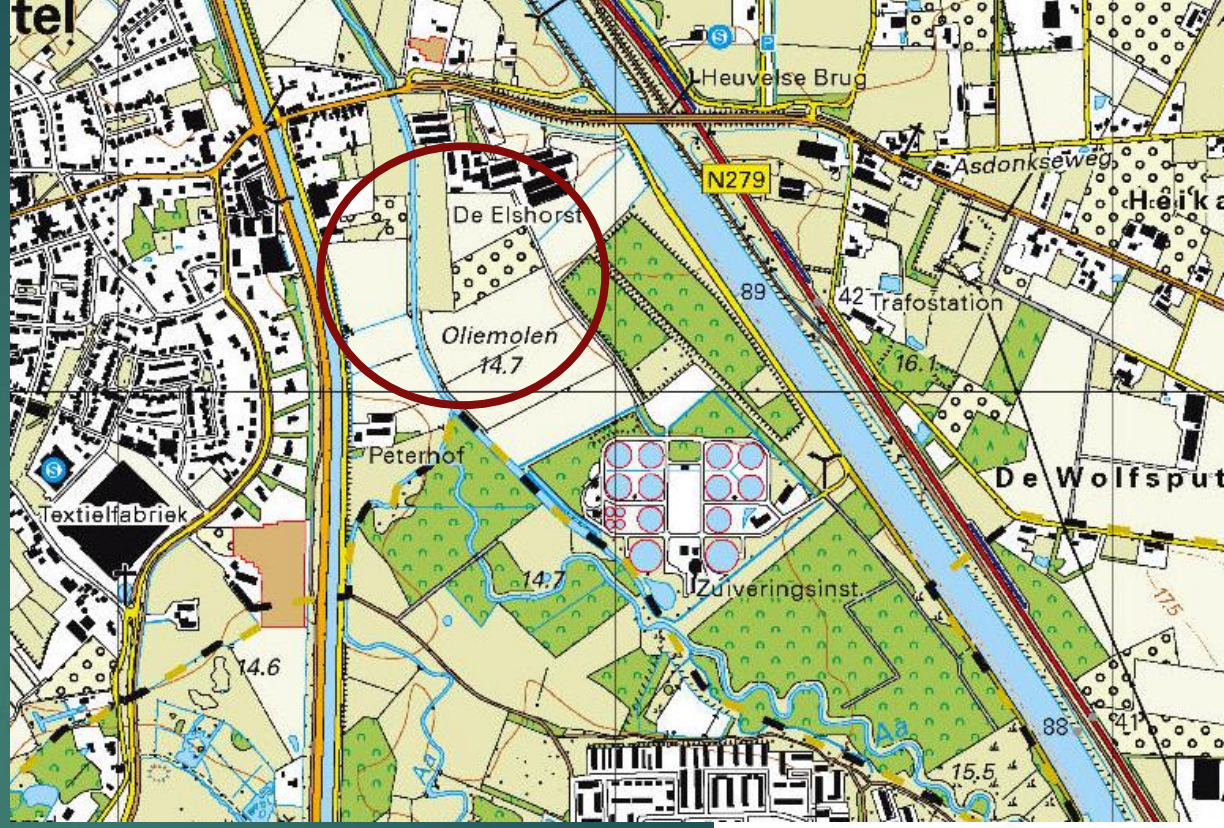

Voorbeeld verdwenen watermolen bij kasteel Gulden Huis in Aarle Rixtel

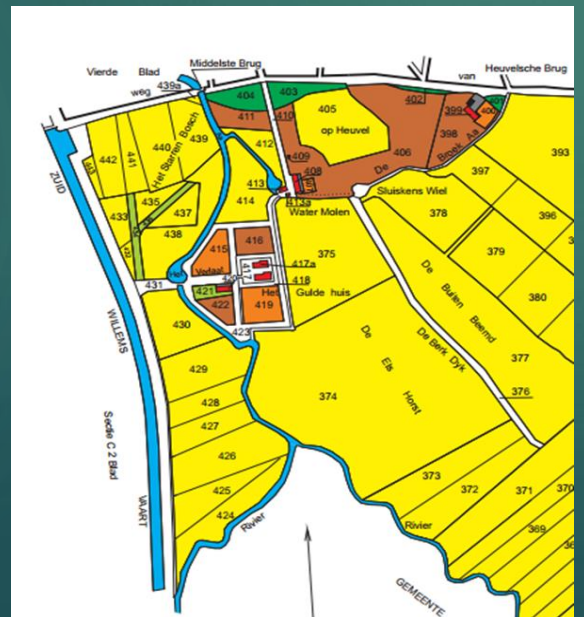

2	Guldenhuis		Actuele situatie
Identificatie	gemeente	Aarle-Rixtel	
	adres	Oliemolen 1, 5735BE Laarbeek	
	coördinaten	51.511945/05.656524	
	actuele situatie	verdwenen 1883	
	rijksmonument	nee	
	van Bruggecate nr.	14715	
	eerste datering	1340	
	waterloop	Aa	
Inspectie	datum	25-8-2016	
	openbaar toegankelijk	nee	
	locatie exact bekend	vrijwel zeker	
	aard beekvak	gekanaliseerd	
Bronnen	historische bronnen	ja	
	archeologische bronnen	toevalsvondsten 2015	
	historische kaarten	ja	
	hist. beeldmateriaal	ja	
	historisch peil	ja	

Herkenbaar landschappelijk ensemble (buiten beekdal)	historische bebouwing	0	kavelstructuur herkenbaar
	lijnvormige elementen (wegpatroon, molendijk)	1	
	kavelstructuren grondgebruik	1	
	morfologische structuur en hoogten	0	
	relicten (structuren en patronen)	0	
Herkenbaar molenlandschap (binnen beekdal)	watergangen structuur	0	klein stuk van de Aa herkenbaar droge molentak (riet) in de nabijheid liggen de resten van het kasteel Guldenhuis in de bodem archeologisch rijksmonument nr 45567 terrein van zeer hoge archeologische waarde IKAW no 70 en 11690
	wegen, paden, beekkruising	0	
	fysieke relicten, lijnen, patronen.	1	
	bijzondere objecten	1	
Herkenbare waterwerken of objecten	locatie bekend	1	paalresten en pegelsteen gevonden nieuwbouw op de plek van de oude molen
	historisch gebouwobjecten	0	
	molen installatie en waterwerken	0	
	fysieke relicten (palen, fundamenten, muren, puin)	1	
	Totaal	**6**	
waardebepaling locatie			
Opmerkingen			relatie met restanten van kasteel Guldenhuis. er is bovendien een samenhang met molen Stipdonk op het kanaaleiland

Actuele situatie	Historische situatie

Taakstelling en kansen			
Waterschap opgave	waterberging	0	lokaal initiatief voor grotere archeologische zichtbaarheid gebied
	startfase	0	
	beekherstel en vissen	1	beekherstel en EVZ opgave
	startfase	1	nog geen planvorming gestart
	lokaal initiatieven	1	
opmerkingen		**3**	
advies waterschap			recreatieve ontsluiting en grotere zichtbaarheid archeologisch kasteelterrein Guldenhuis en waterstructuur gewenst de locatie biedt aanknopingspunten voor actieve ontwikkeling

https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/onderzoek-herstel-watermolenlandschappen-aa-en-maas

https://erfgoedenruimte.nl/publicaties/onderzoek-herstel-watermolenlandschappen-aa-en-maas

Pilot watermolenlandschappen in Het Groene Woud, kansen voor watermolens

- Watermolenpaspoorten voor 5 bestaande watermolens
- Quickscan17 verdwenen watermolenlocaties
- Voorbeeld Limburg (convenant), ook voor Brabant?
- Watermolenlandschap zichtbaar en beleefbaar maken d.m.v. landschappelijke versterking op 1 locatie (beplantingsplan)
- Ontwikkelingskansen benoemen voor Watermolenlandschappen als een kralensnoer

Betrokkenheid waterschap De Dommel

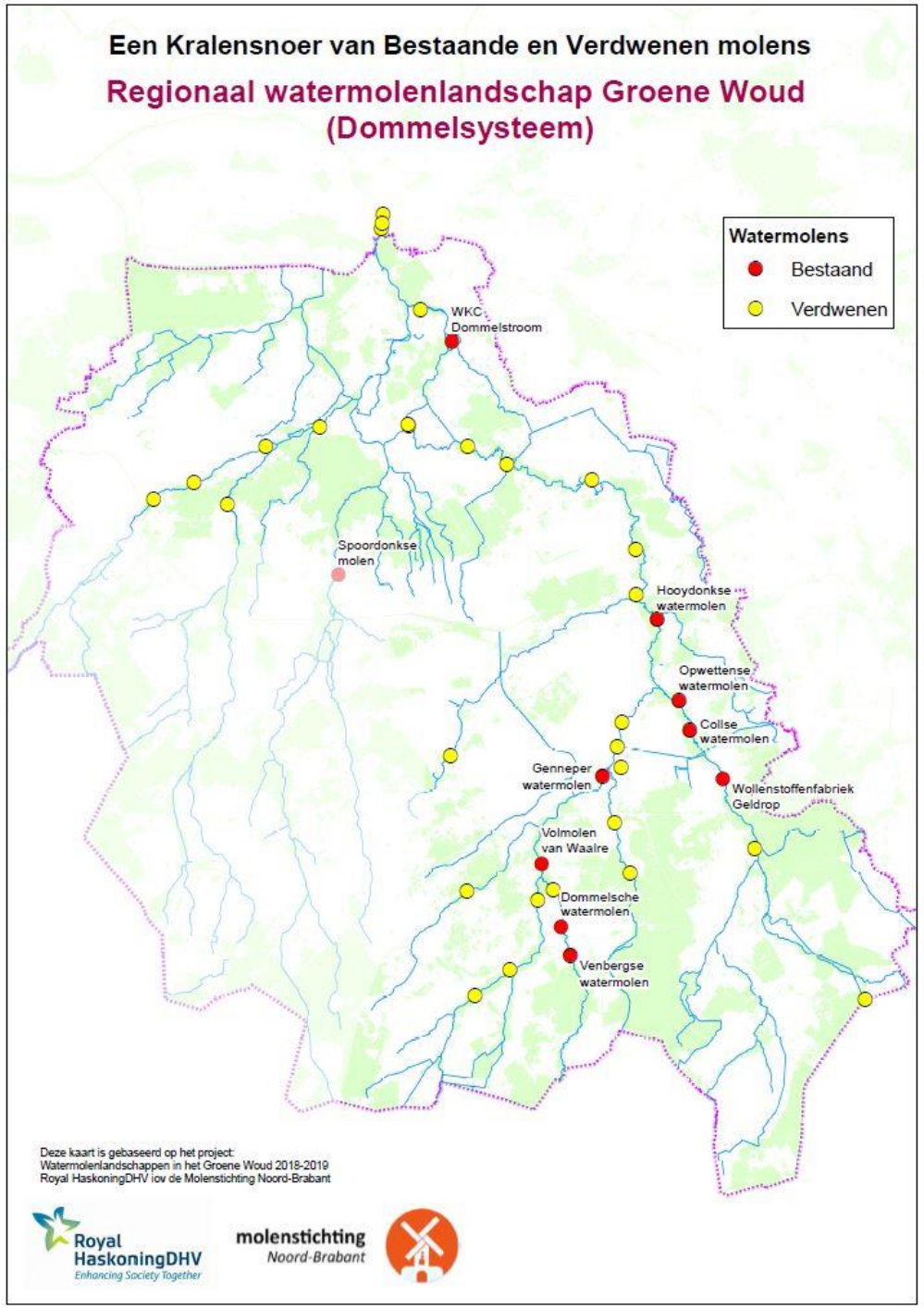

https://www.hetgroenewoud.com/initiatieven/projecten-overig/watermolenlandschappen-in-het-groene-woud

SPOT ON [L] landschapstriënnale VAN GOGH NATIONAL PARK Brabant Stad BRABANTSE OMGEVINGSVISIE

Herontdekking van het Brabantse Bekenlandschap

Vanuit erfgoed en watermolenwereld:

- Lange tijd nadruk op behoud van monumenten
- Groeiende aandacht voor landschappelijke context
- Watermolenlandschap op de agenda

Vanuit RO en ruimtelijke opgaven:

- Beken als natuurlijk watersysteem
- Als landschappelijke ruggengraat
- Als vestigingsfactor
- Als cultuurlandschap bij uitstek
- Erfgoed als kennisbron en inspiratie

CONTEXT: 2 samenkomende lijnen: Erfgoed *meets* RO | RO *meets* Erfgoed

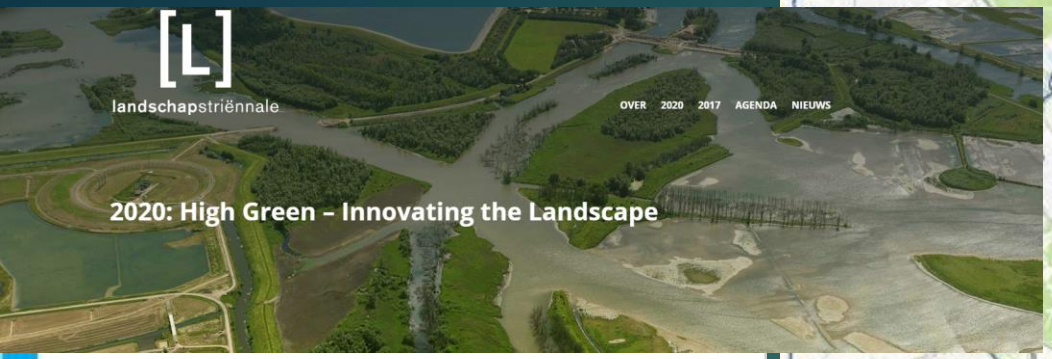

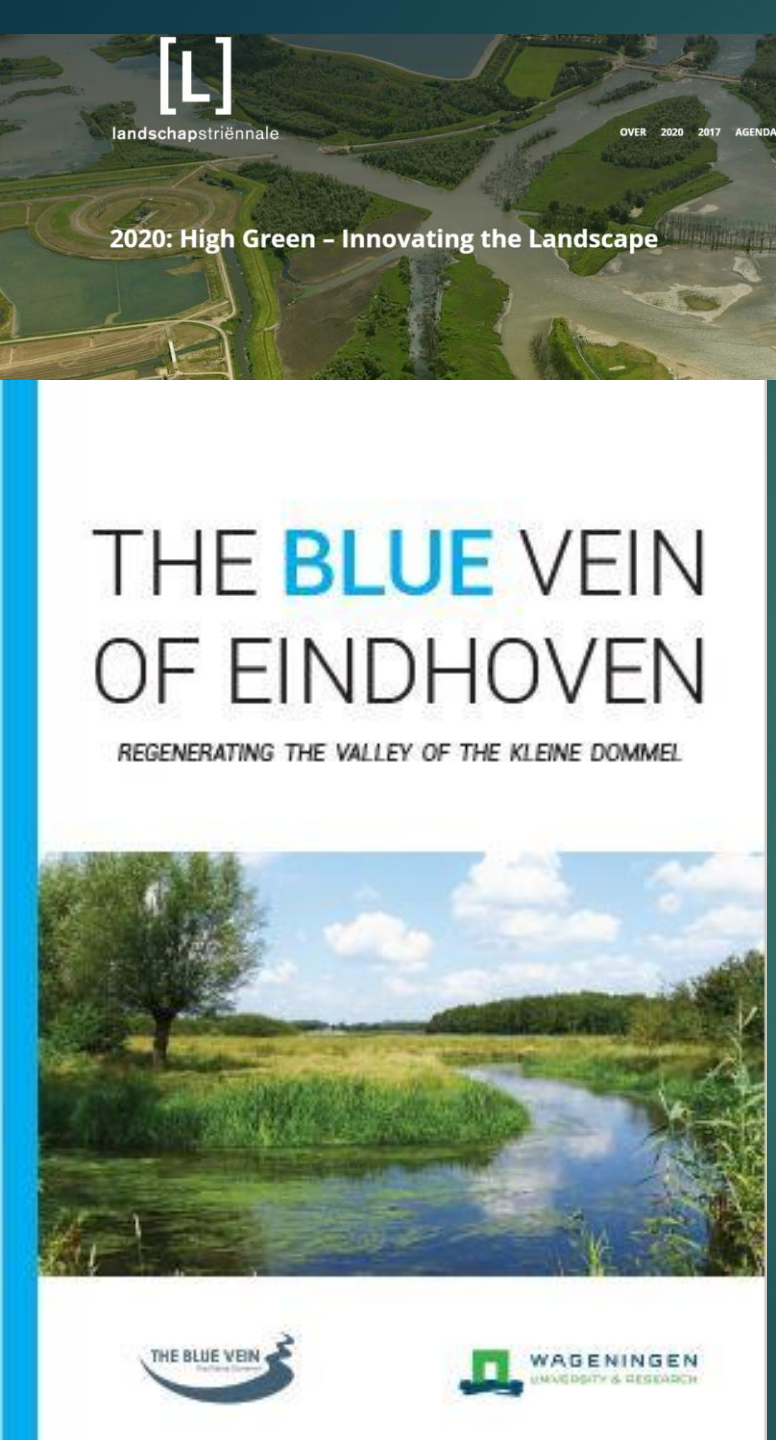

Wordt vervolgd……

1 Collse watermolen
2 Genneper watermolen
3 Hooijdonkse watermolen
4 Opwettense watermolen
5 Venbergse watermolen

De 5 molens uit de Pilot watermolenlandschappen in het Groene Woud. Kansen voor watermolens. 2019

akke@waterfabriek.eu

DE WATERFABRIEK
VOOR ERFGOEDVRAGEN

Dank u voor uw aandacht !